

Tiivistelmä

Turvapaikanhakijoiden osaaminen yhteiskunnallisena voimavarana

Selvitys Suomen Punaisen Ristin vastaanottokeskuksissa vuosina 2016-2018 tehdyistä turvapaikanhakijoiden osaamiskartoituksista
projektitutkija Tuula Joro, Itä-Suomen yliopisto

Osaamiskartoitusten määrä, ajankohta ja osallistujat

- Selvityksessä tarkastellaan yhteenvetona osaamiskartoituksista, joihin on osallistunut kaikkiaan 2003 täysi-ikäistä turvapaikanhakijaa 43 Punaisen Ristin ylläpitämässä vastaanottokeskuksessa.
- Osaamiskartoitukset tehtiin 2016 helmikuun ja 2018 toukokuun lopun välisenä aikana.
- Vastaajista miehiä on 86 prosenttia, naisia 14 prosenttia.
- Lähtään suurin osa (70%) haastatelluista on 21-35 -vuotiaita.
- Haastatellut ovat kotoisin 47 eri maasta. Suurin osa on (54%) Irakista, Afganistanista (24%) ja Somaliasta (10%). Muita lähtömaita mm. Iran, Venäjä, Syyria, Etiopia, Bangladesh.

Selvityksen pääkohdat

- Suuri osa turvapaikanhakijoista on parhaassa työiässä olevia ihmisiä, joiden (etenkin miesten) ensisijaisena toiveena on työllistyä, elättää itsensä ja perheensä sekä olla riippumattomia yhteiskunnan tuista.
- Turvapaikanhakijat kokevat, että Suomen työmarkkinoilla on muualta tulleille korkea ja vaikeasti läpäistävä muuri.
- Monet korostavat haluavansa tehdä sitä työtä, mitä yhteiskunnassa tarvitaan tai mitä tahansa työtä, joka auttaa pääsemään sisälle suomalaiseen työelämään.
- Turvapaikanhakijat haluavat olla hyödyksi, osallistua rakentamaan yhteiskuntaa ja valjastaa oman osaamisensa siihen.
- Suomalaisesta työelämästä ja omista mahdollisuuksista ei tiedetä riittävästi. Kaikki ovat työelämään halutaan pitää avoinna.
- Selvityksessä mukana olleiden turvapaikanhakijoiden ikärakenne tasapainottaa Suomen väestön ikärakennetta.
- Suomessa nuorten ammatinvalinnan yhteydessä vallitsevia totuttuja ohjauskäytäntöjä ovat yksilön oman mielenkiinnon, omien taipumusten, vahvuuksien ja mieltymysten korostaminen. Turvapaikanhakijoiden keskuudessa näitä asioita ei ole sisäistetty omia tulevaisuudenvaihtoehtoja ohjaaviksi periaatteiksi.
- Työtä ei ole totuttu ajattelemaan oman yksilöllisen identiteetin osana vaan ennemminkin oman itsen ja perheen elättämisen välineenä.
- Oma heikko työmarkkina-asema tiedostetaan, ja tulevaisuuden ammattialasuuntautumista koskevia pohdintoja ohjaa samassa viiteryhmässä olevien signaalit siitä, missä on aukkoja läpäistä suomalaisen työelämän korkea muuri (rakennusala, kuljetusala, ravintolatyöt).

Turvapaikanhakijoiden koulutus, kielitaito ja työkokemus

- Kaikista vastaajista 14 prosenttia ei ole käynyt koulua. (Naisista 22%, miehistä 14%).
- Ainoastaan ala-astetta on käynyt viidennes vastaajista. Miesten kohdalla suurin ryhmä on 1-6 vuotta peruskoulua käyneet (21%) ja naisten kohdalla kokonaan kouluja käymättömät (22%)

- Yhteensä vähintään 10 vuotta peruskoulua ja keskiasteen koulua käyneitä naisia ja miehiä on reilu kolmannes vastaajista (33%). Vähintään 6 vuotta perus- ja keskiasteen koulua käyneitä on yli puolet (56%).
- Korkeakoulua ilmoittaa käyneensä neljännes vastaajista (25%). Miehillä korkeakoulutusta on eniten kaupan ja hallinnon, tietojenkäsittelyn ja tietoliikenteen tai kone-, prosessi-, energia- tai sähkötekniikan aloilta. Naisilla kaupan ja hallinnon tai terveyden ja hyvinvoinnin alalta. (Koulutukset eivät välttämättä vastaa suomalaisen koulutusjärjestelmän korkeakouluja)
- Korkeakoulua käyneistä jonkun tutkinnon on ilmoittanut omaavansa reilu puolet vastaajista (56%).
- Englannin suullisen taidon katsoi osaavan hyvin 27 prosenttia ja kohtalaisesti 39 prosenttia vastaajista.
- Suurin osa (83 %) ilmoitti opiskelevansa suomea. Osa ilmoitti, että oma oppiminen vaatisi intensiivisempää opetusta kuin on ollut tarjolla. (Maahanmuuttoviraston suositus on 4 tuntia viikossa työ- ja opintotoimintaa, johon kuuluu suomen tai ruotsin kielen opetus.)
- Työkokemuksen ajallinen tarkastelu on haastavaa: työtä on tehty silloin kun sitä on ollut ja samaan aikaan on työskennelty useassa paikassa.
- Miehillä on eniten ensisijaista työkokemusta rakennus- (14 %) tai myyntitöistä (12%) sekä konepaja-, asennus- ja korjaustöistä (10%). Naisten ensisijainen työkokemus painottuu palvelualalle (13 %) tai kotitöihin (19 %).
- Useimpien miesten osaaminen on monialaista ja se ei välttämättä pääse oikeuksiinsa meillä vakiintuneisiin ammattiluokituksiin rajattuna. Huomionarvoista miesten keskuudessa on monet maininnat autojen korjauksesta ja huoltamisesta sekä taito korjata tietokoneita, puhelimia ja sähkölaitteita.
- Vastaajien kokema työelämä on hyvin erilainen kuin Suomessa. Lähtömaassa ei välttämättä ole kouluttauduttu tiettyyn ammattiin, vaan töihin on menty sinne, missä töitä on ollut, tai minne jonkun sukulaisen mukana on päädytty. Työtaitoihin on monesti opittu kisälli ja oppipoika -menetelmällä.

Turvapaikanhakijoiden tulevaisuuden haaveet

- Suurin osa vastaajista haluaisi oppia suomen (tai ruotsin) kieltä ja kulttuuria. Moni vastaaja kokee, ettei nykyinen suomenkielenopetus ole riittävää: he eivät näe itseään tällä kielitaidolla vielä valmiina työhön.
- Turvapaikanhakijat haluaisivat oppia työelämästä ja suomalaisesta yhteiskunnasta yleensäkin lisää. Työssä oppiminen nähdään mahdollisuutena tähän.
- Tulevaisuudessa miehiä kiinnostavat eniten tekniikan alat: 37 prosenttia haluaisi suunnata kone- prosessi-, energia- ja sähkötekniikan aloille, joista kiinnostavimpana nähdään automekaniikka. Rakennustyöt kiinnostavat 30 prosenttia.
- Naisia kiinnostaa tulevaisuudessa erityisesti terveys- ja hyvinvointialat (33 %), joista useimpia kiinnostaa hoitoala ja sairaanhoitajan ammatti. Myös lastenhoito nähdään tavoiteltavana ammattina.
- Tulevaisuuden ammattien pohdinnoissa korostuu sen pohtiminen, millä aloilla nähdään työllistymismahdollisuuksia, kuten rakennusala. Omia mahdollisuuksia pohditaan myös suhteessa omaan viiteryhmään (toisiin turvapaikanhakijoihin tai vasta oleskeluluvan saaneisiin), eikä ehkä uskalleta tai osata haaveilla muusta.
- Erityisesti naisten kohdalla omaa osaamista ja omia vahvuuksia koskeva kysymys oli toisinaan haasteellinen: naisten voi olla vaikea mieltää omaa lähinnä kotona kerrytettyä kokemustaan arvokkaaksi tai mainitsemisen arvoiseksi työelämäkontekstissa.

- Joillekin turvapaikanhakijoille tämänhetkinen elämäntilanne, epävarmuus Suomessa elämisen jatkuvuudesta sekä lähimenneisyyden menetykset ja kokemukset kuormittavat niin, että tulevaisuuden rationaalinen ajattelu ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista.

Turvapaikanhakijoiden kotoutumista koskevat suositukset ja pohdinta

- Kotouttamisessa tulisi painottaa kuuntelevaa työtettä: yksilön taustan huomioiminen ei riitä, vaan on hankittava kuuntelemalla tietoa ja ymmärrystä siitä, miten rakenteelliset tekijät ja kokemukset syrjinnästä ja rasismista vaikuttavat ihmisen elämään sekä ohjaavat tulevaisuuden toimintaa ja valintoja.
- Suomessa on viime vuosina puhuttu etnisesti lohkoutuvista työmarkkinoista: erityisesti työvoimapolitiittisen ohjauksen kautta suuntaudutaan hyvinkin valikoiduille aloille (tutkituin esimerkki lähihoitajien koulutus). Etnistä lohkoutumista tulisi pyrkiä ehkäisemään varmistamalla, että kotoutujalla on riittävästi ymmärrystä paitsi vaihtoehdoistaan myös omista toiveistaan ja osaamisestaan.
- Kotoutumistyötä tekevien keskuudessa tarvitaan sensitiivisyyttä havaita yhteiskunnan syrjiviä rakenteita ja välttää stereotyyppisiä sukupuoleen tai kulttuuristaan liitettyjä oletuksia yksilöiden taipumuksista.
- Yksilöllinen ammattisuuntautuminen uudessa ympäristössä vaatii esiin tullakseen kontakteja valtaväestöön ja tutustumista työelämän eri aloille.
- Jo vastaanottotoiminnan piirissä kaivataan kriittistä kotoutumisen ja asiakkaan asemaan asettuvaa asiantuntijuutta.
- Osaamiskartoitus antaa vihjeitä siitä, millaista osaamista turvapaikanhakijoiden moninaisessa joukossa on. Haasteena jatkossa on se, kuinka osaamista saadaan tunnistettua ja tunnustettua.
- Kotoutumiskoulutus tulisi toteuttaa nykyistä työelämälähtöisemmin niin, että opiskelun ohessa olisi säännöllisiä työssäoppimisjaksoja ja/tai ammatillisia opintoja.
- Voitaisiko eri aloilla ideoida parhaita toimintamalleja kotouttamisen ja koulutuksen sekä työelämään tutustumisen ja ohjauksen yhdistämiseksi? Esim. käytännönläheiset, tekemistä painottavat työpajat, joissa osaamista voi tuoda esille, ja joissa sitä voisi päivittää uuteen ympäristöön sopivaksi. Esim. ammatilliset oppilaitokset järjestäisivät lyhyitä tutustumisjaksoja eri aloille, missä omaa osaamista voisi harjoittaa ja kokeilla uusia aloja.
- Monipuolinen ja ennakoluuloton tutustuminen eri aloihin TET-jaksoilla voisi tuoda yksilöstä uusia taipumuksia ja ammattialatoiveita esiin. Yhdistettynä kriittisen kotoutumisen asiantuntijan ohjaukseen se mahdollistaisi kotoutujille selkeämpiä ja omaan osaamiseen ja toiveisiin pohjautuvia – ja siten todennäköisesti sosiaalisesti kestävämpiä – tulevaisuuden ammattitoiveita, joiden varaan yhteiskunnassamme korkealle arvostettua työkansalaisuutta ja ammatti-identiteettiä on mahdollista ryhtyä rakentamaan.